

U-6933

ОТО БАУЕР

БАЛКАНСКИ РАТ

И

НЕМАЧКА СВЕТСКА ПОЛИТИКА

Превео с немачког
Драгутин Симоновић.

čitaonica
U

6933

327(430):949.711"1912/1913"

020006933

UNIVERZITETSKA
KNJIŽARNA
U
KRAGUJEVCU

COBISS ◉

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, Кнез Михаилова улица 1,
1913.

ЦЕНА 1 ДИН.

КРАЉ. С. Х. С.

ПОВЛАШЋЕНА КЊИЖАРА
»ШУМАДИЈА«
КЊИГОВЕЗНИЦА и КАРТОНАЖА
СВЕТИСЛАВА И. ДАМЊАНОВИЋА
—: КРАГУЈЕВАЦ :—

9.497.11

ОТО БАУЕР

БАЛКАНСКИ РАТ
И
НЕМАЧКА СВЕТСКА ПОЛИТИКА

Превео с немачког
Драгутин Симоновић.

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, Кнез Михаилова улица 1,
1913.

u-6933

инв. бр 6933

инв. бр. 6228

ШТАМПARIЈА „ШТАМПЕ“ СТ. М. ИВКОВИЋА

У В О Д

Модерни се капитализам најпре учврстио у западној и средњој Европи. Али неуморно и непрекидно продире он даље у све земље на свету. У све земље уноси своју робу и своја саобраћајна средства: у свима земљама мења пореске системе, организацију војске, начин деловања државне организације; њега прате у свима земљама нове социјалне, политичке и националне идеје.

На тај начин, модерни капитализам потреса из темеља, стари социјални поредак свих народа на земљи. И као што је у својој европској постојбини и сам феудални поредак, у бескрајном низу крвавих ратова и револуција, савладао, тако и данас у све делове земље уноси рат и револуцију. Он је уздрмао цео Исток: Персијска револуција од 1906, Турска од 1908, Кинеска прошле године, револуционарни покрети у Индији и Египту, — све су то дејство његовога продирања на Исток.

Он је тако исто изазвао и велике промене на Балканском Полуострву. Промена на Балкану, којој смо ми сведоци није више балкански рат ранијих времена, који је био вештачка творевина руских или аустријских, енглеских или француских интрига. Она је неизбежан

резултат потреса у односима снага између класа, народности и држава Балканскога Полуострва, коју је изазвало продирање модернога капитализма. Македонска револуција од 1903, турска од 1908, албански устанак 1910 до 1912, најзад балкански рат који сад преживљујемо — све су то дејства изазвата променом свега социјалног и националног поретка на Балкану, а под притиском европског капитализма.

Метеже, које свуда изазива потрес старог социјалног поретка, искористују капиталистичке Велике Силе да што приграбе. Мирној експанзији европскога капитала следује крвава освајачка политика европског империјализма. Тако су унутрашње промене на Истоку испреплетане спољним утицајима пљачкашких европских сила. Па и догађаји на Балкану нису само резултат унутрашњих социјалних и политичких промена, већ су компликовани утицајима Русије, Аустрије, Италије, Енглеске, Немачке и Француске.

Основни закон капитализма је конкуренција. Модерни финансијски капитал укида у капиталистичким земљама конкуренцију и ова прелази у монопол. Али финансијски капитал подиже монопол на унутрашњој пијаци, да би на тај начин са што више способности повео конкурентску борбу на светској пијаци. Империјализам не значи само подјармљивање неразвијених земаља с оне стране мора под европски капитал, већ и конкурентску борбу, борбу сила, ратну опасност међу капиталистичким развијеним државама Европе. На тај начин се на терену капиталистички развијене Турске, сусрећу као непријатељи Велике Силе.

Најпознатија одређена супротност овде, јесте супротност између Немачке и Енглеске. Од ње проистичу друге супротности између Аустрије и Русије, између Аустрије и Италије, између Немачке и Француске.

Наш приказ о Балканском рату има за задатак, да покаже како се у светским историјским догађајима на Балкану, укрштају унутрашње социјалне промене међу балканским народима, са спољним утицајима европског империјализма. И тако нам историја балканске револуције даје пример разорног, револуционарног утицаја европског капитализма.

У времену кад пишемо историју балканске револуције, одјекују у Тракији још пуцњевни кроз ваздух. Ми још не знамо ни најприближнији резултат балканског рата. Тако исто не знамо дали ће Европа остати мирна ако Аустрија противу Србије и Русија противу Аустрије, буде истакле своју војску. Али ма шта нам најближи дани и недеље донели, пролетаријату је у сваком случају његова велика историска задаћа, постављена. Противу империјализма! — то је лозинка пролетаријата свију земаља у класној борби противу капитала.

Европски капитализам носи социјалну револуцију на Исток. Од источњачке револуције родиће се рат на Истоку. Источњачки рат пренеће социјалну револуцију на оно место, одакле је донета, т. ј. у област европског капитализма. Историска задаћа капитализма јесте да ствара револуције, којима ће и подлећи.

Беч, 10. Новембра 1912.

Ото Бауер.

Зоке
II зроч

1. БОРБА ОКО МАКЕДОНИЈЕ

Феудализам и капитализам у Турској

Педесетих година XIX столећа владала је у Македонији *натурална привреда*. Сељак није продавао своју жетву већ ју је јела његова породица. Он није производио за пијацу већ за сопствену употребу. Производња сеоске породице имала је своју допуну у примитивној натуралној размени. На недељним пијацама у Пећи и Призрену сељаци су размењивали жито за со, коже или лој за гвожђе. При тој размени новац се није ни употребљавао.

Од Кримскога Рата натурална привреда је постепено потиснута. Под притиском *европскога капитализма* морала је да уступи место новчаној привреди. Да у Турској измени привредни режим, капитал је изабрао два средства: прво, развијање система државног задуживања, друго, грађење железница.

Стално пак у опасности од Русије, Турска је морала да ствара јаку војску, да европској индустрији плаћа огромне суме за оружје и ратни материјал и да своје земље брани у многим ратовима. На тај начин је турско државно богаство било оптерећено великим државним дуговима. Европски финансијски капитал ставио је своју руку на турске државне приходе. Најважнији државни приходи — од монопола на со и дуван, од порезе на жигове и шпиритус, од порезе на риболов, десетка на свилу, од царина и обртних пореза, — одузети су од 1881 управи турског Министарства финансија и стављени под управу једног савета, састављеног од представника великих банака из Париза, Беча, Лондона, Берлина, Рима и Цариграда. Ови приходи су искључиво за то употребљавани, да плаћају интерес европскоме капиталу. Због тога је Турска морала ревносније да настојава, да своје дохотке увећа другим порезама. А то су биле порезе које су поглавито подносили сељаци у десетку, у порези на земљу, на овце, говеда и свиње. принуђени на плаћање великих пореза, сељаци су се морали одлучивати, да продају један део своје жетве, да би прибавили новац за порезнике.

Тако почеше да прилазе производњи за пијацу.

Ову тенденцију појача грађење железница. Од 1872. саграђене железнице аустријским, белгијским и француским капиталом, пренеше европску робу на македонску пијацу. Мамцу да ову робу купује, сељак се не могаше одупрети и он продаваше своју жетву да би добио новац за куповину стране робе. За продају су пак створила прилику нова саобраћајна средства, раније беше немогуће да се отера жито или марва на удаљеније пијаце, док су сада жељезнице прошириле продајну област. По селима се појавише житарски трговци и куповаху жито и кукуруз, да би га новом железницом одвезли у велике трговачке центре и пристанишне градове. Тако се у другој половини XIX столећа извршио у Македонији прелаз производње добара за сопствену употребу у производњу за пијацу, прелаз *натуралне производње у новчану*. Најближа последица ових промена у начину привређивања била је *заопштравање класних супротности*.

Од обеју великих класа македонског друштва на једној су страни *земљопоседници* (спахије), а на другој *сељаци*. Класна супротност је у исто време и *наци-*

онална и религиозна супротност; спахије су Турци и мухамеданци а сељаци Словени и хришћани. Однос између обеју класа је потпуно измењен под утицајем преласка од натуралне привреде у новчану.

Пре свега на селу се је променио порески систем. Најважнија пореза је *десетак*. Сељак мора, пре него што отпочне вршидбу, да одвоји десетак као порезу. Ову порезу он дугује држави. Али држава је узимање десетака дала спахијама, за шта се они морају обавезати да дају и да издржавају ратнике: за сваких 3000 аспри прихода од десетка по једног човека. Како је револуција у Европи укинула феудално право, и у Турској је 1839. био укинут феудално-правни војнички и порески систем. Спахије се ослободише дужности да дају и издржавају војнике, али су зато изгубили и право на узимање десетка. Десетак опет припаде држави, али га она сама није скупљала, већ је право скупљања дала под закуп закупцима порезе. Тако је на место спахије дошао закупцац порезе, на место феудалног господара капиталист.

Закуп порезе је једно капиталистичко предузеће. Оно успева само ако закупцац од сељака истера више од онога што

мора држави да плати. И у колико је Турска, гоњена трајном финансијском оскудицом, више од закупаца порезе тражила, у толико су више ови морали од сељака да истерују. Повишавање пак њихових тражњи доводило је до жестоких сукоба са сељацима. Сељак мора своје жито да остави на њиви, док тамо не дође закупца порезе, да процени жетву и одатле одреди десетак. Да би закупце десетка преварили, сељаци сакривају један део жетве, пре но што закупца дође. Закупца се одупре, пошто добије помоћ од месних власти које је поткупио, те тако свако скупљање доводи до озбиљних сукоба.

Грађење жељезница је повећало штетачкање сељака. Жељезница олакшава закупцу порезе контролу над сељацима, преношење жита од десетка и његову продају на велике трговинске центре. Уз то пење закупчеву похлепност. Грађењем жељезница се још повећавају приходи од десетка. Када је год. 1894. предата саобраћају жељезница Солун—Битољ, у оба санџака је наплата закупаца десетка износила 74.974 фуната, а год. 1899 већ се попела на 222.515 фуната. Али повећање жељезничке мреже има у исто време и друго једно дејство. Новчана привреда се проширује, а сељак се

навикава да велики део своје жетве продаје. И сада је закупац порезе по правилу и житарски трговац. А како прикупљању десетка, помоћу потплаћених чиновника и месних власти, може да малтретира сељаке, то он употребљава ову надмоћност, не само да десетак по могућству повећа, већ и да принуди сељака да му остатак своје жетве прода по сниженој цени. И тако прождрљивки капиталисти пљачкају сељаке.

При том су и друге околности допринеле да се положај сељака погорша. То су: повећање порезе на земљу, опустошавајуће сточне заразе и пљачкање сељака од великих војних трупа у читавом низу ратова. Осиромашавање сељака на једној страни води исељавању у масама у суседне земље, нарочито у Бугарску — па и у Аустрији се македонски надничари све чешће употребљавају у земљорадњи и на грађењу железница и канала — на другој страни пак повећању лумпенпролетаријата на селу, из кога се регрутују многобројне разбојничке банде. Осиромашавање сељака мења најзад и односе између сељака и спахија.

Македонски се сељаци деле на три групе:

1. Слободни сељаци, сопственици су земље и плаћају државну порезу, без икаквих дација спахијама.

2. Сељаци који плаћају порезу (касимци). Земља припада спахији али и сељак има на земљу своје право својине. Но он мора господару да плаћа касим т. ј. порезу у природи или у новцу.

3. Наполичари (исполци). Земља припада господару. Сељак нема на њу никакво право својине, он је чист закупник и може да буде отеран са ње. Спахија даје сељаку земљу само на обрађивање, зашта овај један део жетве — по правилу трећину — мора да да господару. Давање се врши у пољу, на сличан начин као и при узимању десетка. Простор земље на коме станују наполичари зове се чифлик.

Под утицајем новчане привреде променио се је однос између ових сељачких група. Све чешће прелазе слободни сељаци у оне који плаћају данак спахији (касимци), а ови у наполичаре. Презадужени сељак, да би стекао помоћ спахије у нужди, даје једно писмено по коме му уступа земљу, а себи задржи право да је обрађује и да плаћа извесну суму. Тако слободан сељак постаје порески обавезник (касимци). Али ако сељак не може

више да плаћа дације и порезу, онда он то уступа спахији и мора да буде захвалан ако му овај, као наполичару, остави своју земљу на обрађивање. И тако сељаци порески обвезници (касимци) постају наполичари, феудални чифлик потискује слободне сељаке.

Али, у исто време, расту и захтеви које спахија поставља наполичарима. Жељезница такође и њему олакшава контролу над сељацима; тако исто и његова жудња према сељаковој жетви расте, јер му жељезница омогућава да жито на удаљеним пијацама прода са добитком. На тај се начин заоштрава класна супротност између спахија и наполичара.

Код турских власти сељаци не налазе никакве помоћи. Турски чиновник и судија увек је на страни турског спахије, мухамеданца који не штеди бакшише противу словенско-хришћанске раје која нема средстава за подмићивање.

Гнев сељака због погоршавања положаја расте у толико више, што сељаци виде своју класну и племенску браћу у много повољнијем положају у суседним, од турског господарства ослобођеним земљама. Из Србије и Бугарске турске су спахије прогнате, сељак је тамо слободан сопственик своје земље, он не плаћа

никакве дације спахијама, а десетак у природи је замењен модерним пореским системом. И онда никакво чудо, што македонски сељаци очекују бугарске и српске трупе као ослободиоце!

Турска не може да укине феудалство. Она не може да загрози животном питању класе која и одржава њено господарство у Македонији. Она не може да експроприше мухамеданце, Турке да би ослободила хришћане Словене. Промена феудалног правног поретка у буржоаски, не може се у Македонији другачије извршити, до уништењем турског господарства. Освајање Македоније од стране Бугара и Срба за ову земљу јесте што и *буржоаска револуција од 1789 или 1848*. Феудализам, подношљив само дотле док влада природна привреда, постао је тамо — као и свуда — неподношљив, чим га је новчана привреда изменила. Ако је, у целој Европи, промена природно-привредног поседништва земље у новчано-привредна добра, била крајњи узрок свих аграрних револуција од 1525—1848 онда је и данас у Македонији то узрок потресу турске владавине. Освајање Македоније од стране хришћанских балканских држава, значи велики историки напредак. Оно значи ослобађање пљач-

кања македонских сељака од турских феудалних господара; проширење сасвим узаних и за развиће скучених граница хришћанских балканских држава; ослобођење турских анадољских сељака од страховитих војних и пореских терета, које морају да подносе да би бранили господарство 15000 турских спахија у Македонији. Овај историјски напредак би се већ одавно извршио, да га нису спречавале с једне стране, међусобне националне борбе хришћанских балканских народа, а с друге, Велике Силе, које су продужавале живот Турске, пошто се нису могле да погоде о подели наслеђа.

Борба противу фанара

Између турске класе сјагија и словенских сељака стоји грчка буржоазија и грчки клерус.

Када Турци освојише Балканско Полуострво, било је уништено сво словенско племство, где није прешло у ислам. Словени су постали народ сиромашних, подјармљених, некултурних сељака, народ без књижевности, без политичког живота, без више образованости. Срби и Бугари, од почетка турског господарства па до свога ослобођења од турскога јарма, били су *нације без историје*

С Грцима је било друго. Они су били народ господара у византијском царству на чијим се развалинама подигло османлијско царство. Али и под турским господарством остала је, класа господара хришћана на Балканском Полуострву, грчка. И не само у искључиво грчкој језиковној области на југу Балканског Полуострва, већ и у словенским, румунским и албанским областима били су Грци имућни, виши редови градекога становништва. Трговци, закупци порезе, банкарари, више свештенство, учитељи, лекари, били су свуда Грци. Они су сачињавали дакле *буржоазију* хришћанске раје у турском царству. Због тога и нису Грци тако јако потиснути као Словени. Они су били једна *историјска нација*, народ са својом књижевношћу, својом културом, својим политичким животом, док су Словени, као сељачки народ без своје историје, били потиснути.

На врху грчкога друштва стајало је фанариотско племство. У фанару, грчком цариградском кварту, Турци су населили отмене грчке породице византијског царства, те и под турским господарством они осташе изузетна класа са првенствима. Они беху богати трговци, имаоци бродова и банкарари са којима је турска држава

стајала у пословним везама. Они су имали све висока и плаћена достојанства грчке цркве. Многи од њих у служби султана, доспевали су до великог утицаја. Па и хришћански кнежеви, који су владали у Молдавији и Влашкој и на Самосу, као султанови вазали, били су из фанариотске аристократије.

Најважније средство којим је владала грчка великашка класа била је *грчка црква*. Она је била хришћанска државна црква у турској царевини. Сви источно православни хришћани у Турској, не само Грци, већ и Румуни, Срби, Бугари и Албанци — беху потчињени управи екуменског патријарха у Цариграду. Њихове црквене општине биле су једина организација хришћанске раје, а њихове школе једини расадници хришћанства, њихов утицај једина одбрана хришћанске народности противу турске самовоље. Али је ова хришћанска црква била искључиво грчка, пошто је грчки језик био црквени, школски и општински.

Привредно, црквено и духовно преимућство Грка, потчинило је великаше свих хришћанских народа у Турској, привлачној снази грчкога језика и културе. Сваки Румун, Србин, Бугарин чије је богаство захтевало више образовање или

више почasti, примио је грчки језик. Као што је у Ческој у XVII и XVIII веку сваки Чех, који доспе међу владајућу класу, примао немачки језик, као што се тако исто у Белгији буржоазија у Фланманској области служила француским језиком, као што се у Финској асимиловао виши социјални слој шведских великаша, тако и у целом турском царству — у Молдавији и Влашкој у Србији и Бугарској — сви богати и образовани хришћани постадоше Грци. Грк и хришћанин постало је идентичан појам. Словени сељаци, којима управљаше патријархат, сматрани су као „славофони Грци“ (Грци који говоре словенски).

Када је олуја Велике француске револуције беснила у старој Европи и кад Бонапартин поход на Египат запали фантазију оријенталских народа, а међу грчком интелигенцијом по балканским градовима раширише се идеје европскога либерализма, отпоче и националан покрет Грка. Ослобођење хришћанске раје испод османлијског господарства, значило је за њих протеривање Турака из Европе и установљење једног грчког царства, које би, као право наслеђе Византијскога царства, требало да обухвати све земље којима владаше грчка црква

и грчка буржоазија, — дакле Европску Турску у целом свом тадањем обиму обухватајући Румунију, Србију и Бугарску. То је била велика идеја новог Јелинизма. И устанак је почео; но не у Грчкој, већ у Влашкој и прве групе хетера беху српски и бугарски коњаници. Али је само на југу Балканског полуострва, где се је грчка буржоазија могла ослонити на сељаке, грчки устанак био успешан. Напротив, на северу се догодио један неочекиван и нежељени успех. Додуше и овде су се дигли хришћански народи али не да се боре за „велику идеју“ Велике Грчке, већ да се ослободе, како од турског феудализма тако и од надмоћности грчке цркве и грчке буржоазије.

Грчка је црква под турском владавином испунила велику социјалну задаћу. Њена организација је осигуравала хришћанину широку аутономију, која је ишла много даље од онога што је обухватала црква. Њена је школа спасла и пренела у наше доба један део византијске културе — исто онако као што је на Западу католичка црква одржавала наслеђе Западно римског царства у току столећа средњег века, док му хуманизам и ренесанс нису дали нов живот. Али су патријархату подчињени народи, платили

скупо ово дело Грка. Румуни, Срби и Бугари су осећали исто тако пљачкање од грчког трговца, зеленаша и закупца порезе, као год и од турског спахије. „Бугарин ради а Грк држи плуг“ вели једна македонска пословица. Најгоре их је пак притискивала грчка црква. Патријаршија је продавала владичанско звање већини молилаца. Владике пак, замашну суму за коју су купили своје звање, исцеђиваху од пастве, коју су оптерећавали високим црквеним порезама. У неким покрајинама Турске, било је и ниже свештенство грчко; и, овде сељак није разумевао језик свога свештеника. У другим крајевима, било је обласно свештенство пореклом од сељака те због тога је ту и била дубља провалија између напавеног сеоског свештенства и раскошног владике у граду. Када је грчки владика ишао кроз словенска села, окружен турским сејменима, или кад пушташе да турски војници силом скупљају црквену порезу од словенских сељака, изгледао је тада раји као савезник омрзнутих турских спахија, као готован који се користи господством заснованим на пљачци хришћанског сеоског становништва. На тај се је начин гомилао страсна мржња у народној маси противу Грка. И када

Грци отпочеше устанак за ослобђење противу турског господарства, онда осетише на својим леђима да су румунски и словенски сељаци устали, не само противу Турака, већ и противу њих самих.

У седамдесетогодишњем револуционарном периоду, који је почео 1804 српским устанком, а завршио се руско-турским ратом 1878, Румуни, Срби и Бугари били су ослобођени турског господарства. С турским господством пало је у овим земљама и господство фанара. Фанаре отераше са владичанских столица, те грчки језик у цркви и школи замени народни, а богате и изображене класе — бојари и грађанство — који су раније били јелинизирани, вратише се народном језику. Младе нације створише себи националан књижевни језик, и националну литературу. Тако се овде у борби противу Грка, извршио исти процес *буђења нације без историје*, који је у Аустрији као и у Угарској, у Белгији као и у Финској, у Русији као и у Индији, једна од великих историјских чињеница нашега века.

У Македонији, која је остала под Турцима, трајало је господарство грчке цркве много дуже. Али после 1878 отпочео је и овде словенски покрет.

Године 1870 одцепила се бугарска црква

од грчке и према називу својих поглавара, прва поста *егзархијска* а друга *патријаршијска*. Прва се у цркви и школи служи бугарским а друга грчким језиком. Пошто се најпре бугарска црква ослободила Грка, она је тражила начина да и црквене општине у Македонији одцепи од патријархата, те да пређу егзархату.

Између Македоније и Бугарске постоји јак саобраћај. Многи македонски Словени живе у Бугарској као официри, чиновници, учитељи, лекари, адвокати, трговци и занатлије. Још је већи број македонских сељака, који иду у Бугарску и тамо надниче, па се после неколико месеци или година враћају у завичај са уштеђевином. Обе ове групе македонских исељеника јачају пропаганду егзархата. Насељена у Бугарској, и ту васпитана у бугарском националном духу, стоји македонска интелигенција у првом реду у борби против патријархата. Она је створила организације које у словенским црквеним општинама Македоније, агитују за прелазак егзархији. Међу македонским сељацима који су у Бугарској радили као надничари и тамо упознали бугарску цркву и учили се у бугарској школи, ова агитација налази на широк пријем. Бугарска влада их потпомаже обилним сред-

№ 6933

ствима, јер се нада да ће ширењем бугарске цркве и школе, бити створен пут за коначну анексију Македоније Бугарској. И тако у Македонији једна црквена општина за другом прилази егзархији. Где се ово изврши, ту грчкога свештеника замени бугарски, а грчку школу бугарска. Патријархат се брани од ове агитације и у својој одбранбеној борби наилази на потпору, не само у национално свесне грчке буржоазије македонских градова, већ и у грчкој држави. Јер ако се „славофони Грци“ из Македоније претворе у егзархистичке Бугаре тада је „велика идеја“ јелинизма и нада на велику грчку државу с престоницом у Цариграду сахрањена. И тако Македонија постаје место огорчених борби између егзархиста и патријаршиста.

Четничке банде су у историји Балканског Полуострва играле стално велику улогу. Српском устанку су хајдуци, а грчком клефте, дали најсмелије борце. И у борби између егзархиста и патријаршиста у Македонији, узимале су обе стране у своју службу четничке банде, регрутоване из македонског лумпенпролетаријата. Најпре су македонски комитети из Бугарске опремили оружане банде, које су имале за задатак да црквене оп-

општине у Македонији присиле преласку у егзархисте. Ове су банде нападале словенске општине, убијале присталице патријаршиста и присиљавале сељаке да се одлуче преласку у егзархисте. Средства за ове походе, којима се с планом управљало из Софије, давана су делом од бугарске државе а делом уцењивањем богатих Грка из Македоније. Грци су се одупрли тиме што су и сами опремили сличне чете, које ни у колико боље нису поступале са егзархистичким општинама у Македонији, него што су бугарске банде поступале са патријаршиским. И тако је изгледало да су се све словенске општине у Македонији створиле под притиском банда; јуче су биле принуђене од бугарске чете да приђу егзархату, а данас се изненада појављује грчка чета, која их принуђава да се врате патријаршији. Турске власти које не имађаху довољно група на расположењу, биле су неподобне да спрече овај бандитски рат.

При овим четничким сукобима Бугари су остајали победници. Корак по корак потискивана је у Македонији грчка црква. Густа мрежа егзархистичких општина покривала је земљу. Тако се и овде, као и раније у Румунији, Србији и Бугарској извршило ослобођење од фанарског

господарства. Само на Југу, где су настањени грчки сељаци и у неким градовима, имају Грци још извесну моћ. У највећем делу Македоније у школи и цркви дошао је на место грчкога бугарски језик. „Велика идеја“ јелинизма је умрла.

Национална борба и Велике Силе.

Српски књижевни језик је врло сродан са бугарским. Наречја словенских сељака у Македонији стоје на средини између оба језика. На истоку су сличнија бугарском, а на западу српском језику. У средини земље стоје оба језика приближно једнако.

Али и поред свега тога, када су македонски Словени почели да се ослобађају од Грка, нигде нису примили српски језик, као језик за своје цркве и школе, већ свуда бугарски. Јер су само Бугари имали националну цркву, а ослобођење од Грка могло се извршити само преласком у егзархију, која се у цркви и школи служи бугарским језиком. Тако је чак и Стара Србија била прекривена мрежом егзархистичких општина. Па и ту чак грчки језик замени, не српски, већ бугарски. Због тога се Србија морала плашити, да ће онога дана када се изврши

«слом турскога господарства, остати празних шака и да ће цела Македонија постати плен Бугара.

Ради тога, Србија се морала одлучити, да се самостално умеша у македонску борбу. Пре свега Срби су тражили да обнове Пећску Патријаршију, стару националну цркву и да тиме према бугарској егзархији истакну такође самосталну, српску националну цркву. Али су те тежње наишле на отпор не само у Цариграду већ и у Бечу. Јер пећски је патријарх 1690. г. прешао у Угарску и према томе Карловачка Патријаршија важи као законити наследник српске националне цркве, и с тога Срби нису могли да изведу оснивање једне српске самосталне цркве. Но македонски су Срби били ипак признати као засебан „милет“, као засебна нација, чије се црквене општине служе српским језиком а црквена им звања носе Срби. Сада је отпочела у Македонији и српска агитација. Она је хтела да словенске црквене општине покрене на то, да не прелазе бугарској егзархији, већ да остану верни патријаршији, но с тим да се под патријаршијом на даље служе српским језиком у место грчкога. Али је ова агитација наишла на отпор Бугара који су покушавали да

исте црквене општине придобију за егзархију. Сад су и Срби ставили у своју службу оружане чете. Бугарске чете које су се до тада бориле само противу Грка, имали су сада противу себе и Србе!

Да би збрка била потпуна, умешала се најзад и Румунија. У Македонији живе, делом као сиромашни пастири на селу, а делом као трговци, механције и занатлије по градовима, сто хиљада Куцовлаха, чији је језик сродан са румунским. Они припадају патријаршији, и „влахофони Грци“ били су стално најјача потпора јелинске моћи. Сада се и међу њима појављује кретање: они су тражили, и најзад, потпором Румуније, били признати као засебан „милет“ у грчкој цркви; а у њиховим црквама и школама грчки је језик замењен румунским. Одвајање Влаха од Грка, огорчило је Грке више него побуна Словена. И ту је дошло до крвавих четничких бораба.

Тако отпоче дивља међусобна борба међу македонским нацијама: Бугари противу Грка и Срба, Срби противу Бугара, Власи противу Грка, Грци противу Бугара и Влаха. Чете све многобројније, њихова насиља све чешћа, и свако је село морало из дана у дан да се плаши четничких препада. Често је долазило до кр-

20

вавих битака између разних чета. Многа и многа села су попалиле ове чете, и док су сељаци бежали у планине да би измакли освети непријатељских чета, жетва је трунула у пољу. Турска влада је у почетку радо гледала међусобну борбу хришћана; распре њених непријатеља свакако су јој осигуравале владавину. Када је „велика идеја“ Грка изгледала још опасна, Турска је потпомогла пропаганду егзархије: доцније, када Бугари посташе опасни, подигла је противу ових Грке и Србе. Али су четничке борбе најзад постале тако опасне да је Турска морала да се бори противу њих. Јер када, од чета опљачкани сељаци, не могаху више да плаћају држави порезу а спахији његове дације, када турски господари постајаху све чешће жртве тога четничког рата и када је заплет четничког ратовања све више повећавао опасност мешања Великих Сила, — онда се тек Турска одлучила да гвозденим руком уништи чете. Крвавим насиљем светио је Абдул Хамид сваку жртву четничких борби. Али су противмере турских власти постигле само *једно* дејство: чете које су се дотле међусобно бориле, сјединише се противу Турака! И чим су се окренуле противу омрзнутих феудал-

них господара, наишле су на пријатељску потпору сељака, који су мислили да је сада дошао крај феудалној пљачци, да је дошао дан ослобођења од турске владавине. Тако се четнички рат године 1903. завршио у Македонији једном формалном револуцијом противу Турске. Сада се почињу мешати и Велике Силе.

Русија је била тада ангажована у Манџурији. Она није могла желети да се Турска распадне, све док је руска војска везана за Источну Азију. Тога ради се она споразумела са Аустро-Угарском, да се у Македонији опет васпостави мир. Октобра 1903. приликом састанка цара Фрање Јосифа и рускога цара у Мирцштету израђен је за Македонију један реформни програм, а Турска је једном демонстрацијом флота Великих Сила, била нагната да се покори мирцштетским захтевима. Генералном гувернеру македонског вилајета, додани су један аустријски и један руски цивилни помоћник. У Солуну је основана једна жандармериска школа, којом су управљали немачки официри. Македонска жандармерија била је стављена под команду аустријских, руских, италијанских, француских и енглеских официра. Врховна команда била је у рукама једнога италијанскога генерала.

Ова организација жандармерије требала је да учини крај четничким борбама. У исто време је под контролу Великих европских Сила била стављена и финансијска управа у Македонији, и била је — испочетка пробно у неким македонским покрајинама — отпочета реформа десетка према босанском обрасцу. Да су се Велике Силе сложено и енергично заузеле за спровођење и извршивање ових рефорама, могле би да заведу мир и ред у овој напаћеној земљи. Али је реформна акција од самога почетка била ослабљена ривалством Великих Сила. После руско-јапанског рата постала је потпуно немогућна.

Пошто су пропали планови Русије у Источној Азији, она управи своју пажњу понова на Балканско Полуострво. Године 1903. Русија је хтела да се Македонија умири, да би у Источној Азији могла да концентрише своју снагу. После пораза у Источној Азији, она је отпочела опет своју политику противу Турске; свако слабљење Турске водило је за један корак ближе њеном циљу: да стекне господарство над Босфором и Дарданелима. Ова руска политика наишла је сада на потпору од Енглеске, која се баш тада трудила да „опаше“ Немачку; а да Ру-

сију покрене да се придружи енглеско-француском „Споразуму“. Августа 1907. закључиле су Енглеска и Русија један уговор у коме су се споразумеле о подели утицајних сфера у Персији, Авганистану и Тибету. Тиме је отклоњена стара супротност између Русије и Енглеске у Азији. И сада су обе силе пошле заједно на Балкан.

За споразум о Македонији створила им је прилику Аустро-Угарска. Године 1908. преговарале су Велике Силе са Турском о реформи судова у Македонији. Ове преговоре је искористио Ерентал да за Аустрију извуче посебне користи. Он је учинио Турској извесна попуштања, за која је у јануару 1908. године добио пристанак за грађење железнице у Санджаку, која је требала да води од Увца, крајње станице босанско-херцеговачке железничке мреже, па до Митровице, која је везана са жељезницом Ниш—Скопље—Солун. Противу оваквог држања Аустро-Угарске протествовале су Балканске државе и Италија. Србија је тражила грађење Дунавско-Јадранске жељезнице, Бугарска грађење железнице Ђустендил—Драч, а Италија продужење железнице Солун—Битољ до Валоне. Сва похлепност суседних сила била је про-

буђена. Али Русија изјави да је овим поступком Аустрије Мирцштетски споразум прекинут. У јуну 1908. приликом састанка краља Едварда и цара Николе у Ревалу, Енглеска и Русија су се споразумеле о новом реформном програму за Македонију.

Захтеви Енглеске и Русије повредише национално осећање турских официра. Диже се војска да спасе угрожену отаџбину. И Македонија постаје понова огњиште немира. Али овога пута побуњеници нису били више словенски сељаци, већ турски официри. 24. јула 1908. збацила је револуционарна војска Абдул Хамида. Прокламован је устав и изабран парламенат; Младотурци постадоше господари у држави.

Турска револуција.

Као што је 1789. Велика Француска Револуција узрујала целу Европу, тако је исто и Велика Руска Револуција од 1905. године ускомешала народе на целом Истоку. Револуција у Персији, Турској и Кини, револуционарни покрет у Индији и Египту, били су изазвани руском револуцијом.

Најпре је избио револуционарни покрет на Кавказу, па отишао ка Персији.

Петог Августа 1906. морао је Шах, попуштајући пред народним устанком, дати персијском народу устав. Први резултат персијске револуције био је приближавање Велике Британије Русији. Царизам се бојао да персијски догађаји не утичу на Кавказ, где је године 1905. и 1906. његова владавина била више уздрмана него у свима другим деловима царевине. Још у већој се опасности осећала Енглеска. Револуционарне партије у Индији и Египту, које од победе Јапанаца у Манџурији — прве победе Азијата над Европљанима! — јако набујаше и само још бруталним, репресивним мерама могаху бити потискиване, поздравиле су победу персијске револуције, као победу њиховог сопственог дела. Контрареволуционарни интерес је сјединио обе азијске Велике Силе. Али је руско-енглески споразум, закључен у контрареволуционарној намери, однео даље револуцију. Када Енглеска и Русија предложише султану свој реформни програм за Македонију, подигла је своју главу турска револуција.

Носиоци младотурског покрета били су адвокати, професори, млади чиновници, лекари, поседници и новинари, који су похађали европске школе, знали

европске језике и стекли европско образовање. Под утицајем европског начина мишљења, доспели су у европски социјалан и политички правац. Младотурски комитет је био састављен од оних који су тежили преобраћању Турске у једну капиталистичку уставну државу, према европском обрасцу.

Турски либерализам је постао моћан када задоби официрски кор. Да би се одбранила од суседа, Турска је морала да ствара модерну војску. Али модерна војска потребује образоване официре. Тако је турски апсолутизам морао васпитавати своје официре код немачких и француских учитеља. Али с европским образовањем турски су официри стекли и либералне идеје. Када је руско-енглески реформни програм повредио самољубље турских официра, ови се онда здружише са Младотурцима. Тиме је либерализам задобио располагање над војском, а помоћу војске само могли су Младотурци да оборе апсолутизам и да, под маском парламентарног режима, заведу диктатуру.

Изненађене турском револуцијом, користиле су се Велике Силе да се отарасе мириштетских рефорама, чије је спровођење, због њихових зађевица, било

немогућно. Из Македоније су били опозвани европски официри, а преговори о реформама прекинути. Европа је допустила подмлађеној Турској да у Македонији заведе ред.

Гвозденом вољом су Младотурци отпочели посао. Велика војна сила била је нагомилана у земљи. Сељаци беху разоружани. Строге казне принуђавале су на предају оружја. Чим је народ био разоружан, влада је предузела да националне савезе Бугара и Грка растури и да укине аутономију црквених општина. Хришћанске школе, дотле под црквеном влашћу, биле су стављене под државни надзор. Наставни план прописивале су турске власти, у школе уведен турски језик као обавезан, а постављање страних учитеља забрањено. Ослобађање хришћана од војне службе било је укинато: хришћани сељаци су морали сада давати регруте. Да би се издаци за ове реформе покрили, повећане су порезе.

Често пута се вели да је овај енергичан поступак Младотурака противу подчињених народа, био њихова „погрешка“. Али је ово гледиште погрешно. Другим се средствима под турским господарством није могла одржати турска владавина и васпоставити лична и имовна безбедност.

У ствари младотурска акција у Македонији имала је потпун успех; и док су се Арабљани, Друзи и Албанци бунили противу јачања турске државне моћи, Македонија је под младотурском владавином остала мирна. Младотурска војна диктатура је решила задатак на коме су хамидовски апсолутизам и европска реформна акција, били насели.

Али се међу македонским хришћанима гомилао гнев према турској владавини. Оружје им је било одузето, савези растурени, аутономија црквених општина укинута, пореза подигнута, синови им позвани у војску, моћ и самосвест турских спахија према словенском сељаку појачана — и онда какво чудо што је стара мржња између Грка, Бугара и Срба ишчезла пред заједничким нерасположењем противу појачане турске владавине? Додуше Македонија се није усуђивала ни на какав самосталан отпор противу надмоћне оружане силе. Али у Софији, Београду и Атини, јауци македонских саплеменика наишли су на гласан одзив. Тако се тамо зачала идеја о заједничком рату противу Турске. Пошто су Младотурци националну борбу балканских народа оружаном силом угушили, самим тим су створили мисао за сједињавање балканских народа противу Турске.

2. БОРБА ОКО АЛБАНИЈЕ

Племе и држава

Борба око Албаније има сасвим друге социјалне узроке од борбе за Македонију. За време док на бојном пољу Македоније, оружје буржоаског правног поредка руши феудализам, дотле се на албанској висоравни тек сада врши борба, између примитивнога родовског и племенског уређења и модерног државног уређења. Македонија сада већ преживљује своју 1789. Албанска висораван има данас још друштвено уређење, које је сличније уређењу германских племена које је *Тацит* описао, него друштвеном поретку модерних капиталистичких држава.

Основа северо-албанске привреде је сточарство, примитивна алпијска привреда. Земљорадња има далеко мањи значај. Она се ради на врло заостали начин. Вештина промењивања усева на

једној њиви је непозната; земља се по правилу не гноји; важније корисне биљке — кромпир н.пр. — нису још продрле у земљу. За пијацу се не производи већ за сопствену потрошњу. Новац је у земљи редак, интересна стопа страховито велика: за узајмљени новац плаћа се 40—60 процената интереса. Деоба у класе није још развијена. Ко има 500 оваца, важи као богат човек; а најбогатији Малисор (брђанин) нема више од 2000 оваца.

Ушанчени у својим брдима, Малисори су сачували своје прастаро родовско и племенско уређење. Народ се дели на *племена* (фисове); племе је заједница крвно сродних породица. Оно није ништа друго до род, генс који су описали *Морган* и *Енгелс*. Генс је „егзогам“ т. ј. брак међу члановима истога племена је забрањен. Племне се дели на *жуџе*¹⁾ (бајраке). На челу жупе је жупан (бајрактар). Бајрактар је у рату вођа, он сазива бајрак сваке године на *џинг*, т. ј. народни скуп који доноси законе. Звање бајрактара је наследно. Жупе се деле на села и засеке, а спојене дају племе са *поглаваром* на челу, који је и вођа у рату. Тако се н.пр. племе *Миридиџа* састоји из пет

1) Жупа — der Gau.

бајрака: Дибре, Кушнени, Ороши, Спачи и Фани. Прва три бајрака граде један егзотами генс, они се сматрају као крвни сродници, не склапају међу собом бракове, већ жене узимају из она друга два бајрака. На челу целога племена им је као поглавар капетан.

За личну и имовну безбедност не старају се никакве власти; *крвна освета* је једина заштита. Ако погине какав Малисор, онда је најближи мушки сродник убијенога дужан да убије убицу, или једнога од његових сродника. Често пута се освета не врши само на једноме човеку, јер Албанац вели: „Сваки мој сродник вреди шест људи“. Свако такво убиство које изврши „господар крви“ над крвним дужником, позива опет сроднике овога да се свете. Тако од крвне освете постаје крвна завада између два племена. Али крвној освети не води само убиство. Исте последице има одбијање просиоца, одвођење девојке, браколомство, свађа око воде и пашњака. Од како је уведено модерно ватрено оружје, крвна освета тражи многобројне жртве. По подацима једног угарског испитивача 19 процената од свих мушкараца Малисора умиру насилном смрћу. Стално на опрези због крвне освете и крвних размирица, Ма-

Малисор никада не иде без оружја. Он се осећа као ратник, а рад оставља својој жени. Крвна размирица, пошто се пролију потоци крви, завршава се најзад, обећањем накнаде, којим се род убице обавезује да роду убијенога плати *оштитиу* (крвнина).

Као и код свих ратничких пастирских народа, тако и код Малисора, жене живе у потчињености. Брак се заснива на *куповини невесте*, коју човек купује од њене родбине за 1000—3000. пиастера. Често се деца вере још у колевци. *Многоженство* постоји и код католичких племена. Ако од два ожењена брата један умре, други узима његову жену као споредну. Ако муж нема брата, онда се жена по смрти мужа враћа у кућу свога оца. Она нема никакво наследно право према своме мужу. Ако девојка хоће да избегне брачну потчињеност онда се мора заветовати у цркви, да се никад неће удавати; тада носи мушко одело и оружје и ужива сва права човекова. Оне се зову *вирице*.

Турска није никада покушавала да покори ова дивља брдска племена. Малисори нису никада плаћали порезу, ни давали регруте, нити трпели власти и судове у својој земљи. У Малесији не

важи турско право, већ „канун лек Дукађин“ т. ј. старо обичајно право брда-Сав однос брдских племена са турском владом сводио се на то, да је свако племе у седишту управе у Скадру, заступљено са по једним изаслаником, буљукбашом, и што албанска племена у рату прате турске трупе као неуређена народна војска. Абдул Хамид је оставио Албанцима њихову слободу. Они су му били добродошли као савезници противу суседних словенских народа. Српски сељак се боји и мрзи дивља албанска племена, која често силазе оружана у равнице и пљачкају му стоку. Мржњу између Срба и Албанаца, Турска је искоришћавала, и ако Срби на Косову покажу незадовољство, Турска пушта дивље Албанце на њих, исто као што дражи курдска племена противу Јермена. То је била „аутономија“ Албаније. Она није значила самоуправу целог албанског народа, већ прастару, варварску демократију свакога од појединих бајрака. Бајраци немају никакву међусобну везу. Свака жупа живи својим животом, не бринући се о другој, сем ако не била у крвној завади с којом.

Тек је турска револуција отргла Албанце из повучености у њиховим брдима. Све источњачке револуције су се послу-

жиле ратном снагом и прастаром мржњом према држави, коју гаје дивља брдска племена у борби противу државне власти. Као што је дивљи брдски народ Бахтјара, ставио своју ратну снагу у службу персијске револуције, тако се и младотурска револуција користила племенима из Малесије. Јула 1908. испало је за руком Младотурцима да утврде „феризовићску бесу“ т.ј. један савез албанских племена, који се удружио са Младотурцима, и претећи оружаном силом, захтевао устав од султана. Ово приближавање Албанаца Младотурцима доста је допринело паду Хамидовог апсолутизма. Али тек што су дошли на власт, Младотурци су ускоро ступили у непријатељство са својим савезницима од 1908.

Младотурци су хтели да Турску претворе у једну модерну капиталистичку државу. А таква држава не може да трпи, да у једном великом делу свом, не важе њени закони, да се не плаћа пореза, да се не узимају регрути и да бесни крвна освета и племенске размирице. У свима европским земљама је, у току столетних крвавих борби, примитивно племенско уређење било уништено од стране капиталистичке државне власти. Овај историјски процес мора се извр-

шити и у Малесији. У Македонији су Младотурци засијали социјалну реакцију: феудализам противу буржоаске револуције; у Албанији су њак засијали историјски најредак: капиталистичко државно јединство противу преживелога, варварског, племенског партикуларизма, који спречава развитак продуктивних снага. Када се Малесија побунила противу младотурске владавине, да би се одупрла увршћивању у подмлађену Турску, постала је онда Вандеја турске револуције.

У три похода је покушала младотурска влада да покори албанска брда. Најглавнији јој је циљ био *разоружање* брдских племена. Све док сваки Албанац носи о рамену мартинку, нити се може истребити крвна освета, нити се може спровести моћ власти међу брдска племена. Крвавом су силом изнуђавале турске трупе предају оружја. Али се је Турска преварила у успех својих напора. Њени плена жудни суседи, постарали су се да се албански устанак понова распири. Од 1910. свакога су лета ишле турске трупе у брда, да одузимају пушке од Албанаца; идуће зиме су нове пушке шверцоване из Црне Горе! Када у лето 1912. понова отпоче борба у Албанији,

када Црна Гора потпомогаше устанике, а Аустрија католичке Малисоре, тешкоће посташе несавладљиве. Сада је турска контрареволуција искористила Албанце. Војска која се побунила противу Младотурака, удружи се са Албанцима противу младотурске владавине. Младотурке оборише, а контрареволуција напусти тежњу да присаједини Малисоре турској држави. Борба државне власти противу дивљих племена завршила се осетним слабљењем Турске.

Национални покрет.

Док је у северно-албанским брдима родовско и племенско уређење остало недирнуто, дотле су, Јужна Албанија, а на северу Скадар и баровита низија на Јадранском Мору, одавно потчињени турској владавини. Тамо владају турске власти и важе турски закони. Ови делови Албаније имају много развијенију пољопривреду. Над сељацима су арнаутски феудални господари и варошке буржоазија. Овде је отпочео последњих година један национални покрет, који је много другојачији од побуна брдских племена.

И Албанци су до сада били *безисторијска нација*. Они нису имали никакве литературе, никаквог писменог језика,

никада нису имали ни азбуке да би могли писати својим језиком. Мухамедански Албанци, који су као чиновници или официри служили султану, употребљавали су турски језик. Источно-православни Албанци на југу служили су се у цркви и школи грчким језиком и важили као „албанофони Грци“. Католички су Албанци од доба млетачке владавине стајали под италијанским утицајем. Они који су дошли до већег образовања служили су се у говору и писању италијанским језиком. Још седамдесетих година су енглеска мисионарска удружења превела и штампала на албанском језику поједине делове Библије. Али сваки од ових превода био је писан другим наречјем: час у дијалекту Тоска са југа, час у дијалекту Гега са севера, који се јако разликује од првог. Код Албанаца још нема једног општег књижевног језика. И не само да је језик различит, већ и ортографија и азбука. Једни пишу албански латиницом, други грчким, трећи опет арапским словима. Због тога се и могло подсмевати, да Албанија има више „алфабета него алфабетиста“, више начина писања него писмених.

И као што Албанци немају никакав књижевни језик, исто тако немају ни са-

мосталан политички живот: Мухамеданци стоје под турским утицајем, православни под грчким, католици под аустријским или италијанским. Једноставна и самостална албанска политика не постоји.

Тек је турска револуција покренула Албанце. Новембра 1908 одржан је у Битољу један национални конгрес, који је изравнао спор око књижевнога језика. Он је одлучио, да се у будуће сви Албанци — не само католици, већ и православни и мухамеданци — треба да служе латинским писменима и утврдио је тај правопис. Његове је одлуке 1909. потврдио национални конгрес у Елбасану. На овој основи формулисан је сада национални програм Албаније: феудални господари на југу и грађани по варошима захтевали су албанске школе, албанске чиновнике и судије и најзад, као крајњи циљ, аутономију Албаније. Аутономна Албанија код ових значи нешто друго но у Малесији. Не партикуларизам племена, већ јединство целе земље у једну самоуправну јединицу.

Овај национално-политички покрет носили су национални клубови, од којих је био најзначајнији Башким-клуб у Битољу. Њега су заступали албански листови. Док су они раније излазили само

у иностранству, у Брислу, Атини, Неапољу и Софији, после турске револуције, појавише се у Солуну, Битољу, Јањини и Корчи, седам албанских листова. Па и у турском парламенту била је заступљена национална, албанска партија. Тако је постао *модеран национални покрет*. Тридесет година доцније но у Македонији, отпочео је *процес буђења безисториске нације* у Албанији.

Докле су националне супротности у Македонији биле и остале у исто време и религиозне, модерни национални покрет у Албанији сједињује мухамеданце, православне и католике за заједничку борбу. Национална веза је овде јача од религиозне. Религиозна поцепаност у Албанији није могла разорити свест о националном јединству. Ово се да објаснити албанским племенским уређењем. Тако н.пр. мухамедански крајишници и католички Никаји припадају *једном* генсу и сматрају се међу собом као крвни сродници. Отуда су они сачували свест о заједници, ма да су верски одвојени. Кад су се албанска братства навикла, да једни на друге гледају као на крвне сроднике и онде где су верски одвојени, у толико лакше су могли да стекну свест о јединству целе нације и поред цепања

на три религије. Свест модерног националног јединства развила се овде из чврстине старог генса. Она је у толико јача, што албански језик није сродан са језицима осталих балканских народа, са језицима Турака, Словена и Грка.

Национални покрет Албаније је у почетку још слаб. Он се може ослонити само на још врло незнатан ред образованих и писмених људи у земљи, — дакле на грађане по варошима, феудалне господаре на југу и свештенике у земљи. Али је он постао моћан, кад му пође за руком да се удружи са северним ратничким племенима. Истина малесијски пастири и незнају ништа о спору о правопису и школама. Дивљим брдским племенима, од којих свако живи у крвној освети са суседима, недостаје свест о националном јединству. Али је националној партији на југу пошло за руком да за своје захтеве придобије бајрактаре на северу. Када се Малесија побунила противу Младотурака, бајрактари нису тражили само повраћај оружја, повлачење турских трупа, ослобођавање од порезе и војне службе, већ и признање албанског правописа, албанске школе и аутономију Албаније! Стуб националног покрета интелигенције, постала је ратничка моћ вар-

варских брдских племена. Тиме је албански национални покрет постао претећа сила.

Но у толико је огорченији постао отпор Младотурака. Национални се покрет појавио сада као савезник побуњене Малесије. Када је турска влада покушала да савлада дивља брдска племена на северу, тражила је такође начина да угуши и националну партију на југу. Она је растурила националне клубове и забранила албанске листове. Тако исто забранила је употребу латинског правописа и наредила да се албански језик сме писати само арапским правописом и да се у албанским школама мора учити турски језик. Тиме је турска влада изазвала отпор националне партије. Савез између покрета интелигенције за национално јединство и племенскога партикуларизма брдских племена постао је чврћи.

Савез неће дуго трајати. Постане ли Албанија аутономна област или самостална држава, одмах ће се распалити борба између *либералнога* покрета албанске интелигенције и *реакционарнога* покрета брдских племена. Либерални покрет на југу тражи преображај Албаније у модерну, буржоаску, националну др-

жаву са једним законодавством, једном управом и једном војском; реакционарни покрет на северу хоће самосталност родова (генса) и бајрака у Малесији, старо-варварско обичајно право крвне освете и племенских размирица, ослобођење од пореза и војних терета. Албанска држава, чија се половина не би подвргла никаквом закону, која не би плаћала порезе, нити давала регруте, не би била способна за живот. Либерална интелигенција би дакле морала у аутономној Албанији да покорава брдска племена, као што их је и младотурска влада хтела да покори. Али је ова супротност данас још латентна. Противу младотурске владавине оба албанска покрета су била заједно,

Ово устајање Албаније противу Турске, било је за турску владавину најтежи ударац. Стара мржња између Албанаца и Словена била је јемство турској владавини, а Албанија најсигурнији ослонац Турске противу бунтовне Македоније. Када се Албанија подигла противу Турске, борба око Македоније постала је неизбежна. У исто време било је изазвано мешање двеју Великих Сила, које већ одавно припремају у Албанији будућу освајачку политику.

Аустрија и Италија.

Италијански империјализам жуди за једним делом турскога наслеђа. Пристаништа на јадранској обали су само једним уским мореузом раздвојена од италијанских пристанишних градова Бари, Бриндизи и Отранта. Утврди ли се Италија на источној обали Јадранског Мора, Албанија постаје италијанска колонија а Јадранско Море, италијанско. Од Драча и Валоне продирала би тада италијанска роба у целу балканску област.

ОвOME се плану противи аустријски империјализам. Завлада ли Италија источном обалом Јадранскога Мора, тада се узани пролаз између Отранта и Валоне аустријским лађама може затворити, а аустријској роби створити једна опасна конкуренција на Балкану; и Италија се може удружити с балканским државама противу Аустрије. Зато Аустрија ради на све начине, да спречи сваку експанзију Италије у Албанији.

Због ових разлога обе силе траже да свој утицај у Албанији појачају.

У том циљу Аустрија се служи католичким клерусом у Албанији. Као протектор католичких Албанаца, ова католичка Велика Сила гради од католичког клеруса своје оруђе. Католички духов-

ници у северној Албанији стичу своје образовање у језуитској богословији у Скадру, коју издржава Аустрија. Они довршују своје студије на теолошким училиштима у Аустрији: у Салцбургу и Вилаху. За издржавање целокупнога католичкога клеруса брине се Аустрија. Сваки католички свештеник у Малесији, добија 600 круна годишње из аустријске државне касе. За високу вредност новца, у планинском крају где влада природна привреда, доста велика сума! И католичке школе издржава Аустрија. У Скадру издржава Аустрија једну јавну школу, једну приватну школу за синове бајрактара, једну девојачку школу и једну болницу. У свима овим школама раде аустријски калуђери и милосрдне сестре. Католичко духовништво васпитава албанске католике веровању да је аустријски цар њихов заштитник. О дејству ове пропаганде сведочи једна албанска народна песма, која је била певана у борби противу турских трупа:

Малисор се не предаје,
 Кад је и без пушке и патрона он се бори!
 Сада шаљемо султану у руке
 Писмо, да нам пушке шаље,
 А у исто време и патроне;
Иначе ћемо се обратити Аустрији
 И писаћемо тамо, ми то добро разумемо:
 „Седам стотина кућа прелазе у хришћанство!“

Ова католичко-аустријска пропаганда наилази на јаку потпору код аустријског клерикализма. Аустријски клерикалци стоје са католичким надбискупом у Скадру, Драчу и Скопљу, у исто тако тесној вези као и са бечким двором.

Такве исте напоре чини и Италија. И она одржава школе у Албанији. И док су аустријске у рукама католичког духовништва, у италијанским школама раде световни учитељи. Православни и мухамедански Албанци претпостављају ове школе. Али Италија настојава да и у католичкој цркви потисне утицај Аустрије. Око добијања високих црквених звања, боре се међусобно аустријски и италијански утицаји. Најважнија приступна места за Малесију су у рукама Италије. Италијанска друштва имају пристаниште у Антивару, железницу Антивар—Вирпазар и шловидбу по Скадарском језеру. У Скадру постоји једна италијанска банка. У пристанишним градовима на југу влада италијански капитал.

Борба између Аустрије и Италије око утицаја у Албанији ставља у опасност Тројни Савез. Да би га спасли, Аустрија и Италија су се 1907. споразумеле, да се ниједна од њих не сме учвршћивати у Албанији. Сруши ли се Турска, Алба-

нија треба да постане аутономна земља. Али овај уговор није крајње решење. Аутономна ће Албанија имати велики напор да потчини себи брдска племена у Малесији. Потресана унутрашњим борбама, она ће се колебати тамо амо између аустријскога и италијанскога утицаја. Тако ће Албанија остати као једна опасност за мир између Аустрије и Италије.

3. БАЛКАНСКИ РАТ

Немачко - енглеска супротност.

Сви светско-политички догађаји нашега доба задахнути су супротношћу која постоји између немачкога и британскога империјализма. Од када је ојачана немачка индустрија, развила на светској пијаци опасну конкуренцију британском капиталу, од када је немачка колонијална политика начинила немачку царевину супарником Енглеске с оне стране мора и од како је немачко грађење флоте загрозило енглеској свемоћи на океану, од тада Немачка и Енглеска у целоме свету стоје непријатељски једна према другој. Али најзначајније место њиховог сукоба био је Цариград. Тамо су се најжешће бориле немачке и енглеске банке око привредних тековина а немачка и енглеска дипломатија неуморно радиле око утицаја и надмоћности. Ова је борба омела васкрсавање Турске. Што је пак турски народ

промашио плодове револуције, што су напори Младотурака остали безуспешни, што је Турска постала незаштићени плен малих балканских држава, и што је пропаст Турске данас загрозила миру свих европских народа, кривица је до немачког и британског империјализма, чије су супротности онемогућавале снажење Турске.

Најважније средство за јачање турске државне моћи било је *грађење железничке мреже*. Железница олакшава пренос трупа, она приближује провинцију престоници, олакшава једноставну политичку владавину и привредну комуникацију у земљи. Врло јасно описује г. од Гвинера, дејство грађења анадолских железница. Пре него што је почело грађење железница „Цариград и турска војска јели су хлеб од рускога жита; данас се једе жито од жетве у својој земљи“. Пред почетак грађења железница „беше сигурност у Малој Азији једва већа од данашње у Курдистану. Када инжињери немачких банака дођоше до једне станице, до једног парчета земље с оне стране Исмида на Мраморном мору, черкески су разбојници учинили област несигурном; вођа ових разбојника данас је шеф станице у служби анадолског железничког друштва“. И

тако тек железница васпоставља сигурност личности и својине, она развија продуктивне снаге у земљи и пење пореске приходе, који, у области кроз коју је проведена железница, износе далеко више, него државни издаци за грађење железнице*). Зато је Турска морала пре свега да има на уму развијање своје железничке мреже. Али идући за овом тежњом ударила је на интересне супротности између немачкога и енглескога капитала.

Најважнији од тих железничких пројеката била је *багдадска железница*. Турска је влада дала концесију за грађење железнице од Коније до Басре једном друштву којим управљају *немачке банке*. Почетак железнице је малоазијска варош Конија, која је са Смирном на Јегејском Мору и Хајдар-пашом на Босфору, већ везана железницом. Од Коније до Ергели (северозападно од цилицијског Тауруса), средишта у великој области каменог угља, спроведена је већ железница. Гради се таурска пруга од Ергели преко Адане до Килиса, одакле је требао да буде спроведен један крак за Дамаск. Дамаск

*) Artur v. Gwinner, *The Baghdad Railway and the question of British cooperation*. The XIX th century. Juni 1909.

лежи на прузи Мека, која је већ у саобраћају (Бејрут—Дамаск—Медина—Мека). Од Килиса даље, треба багдадска железница да буде спроведеда преко Харана, Ел-Хелифа, Мозула и Багдада за Басру, где би се требала да веже са једним пристаништем у Персијском Заливу.

Велика се Британија успротивила грађењу ове железнице, јер се пре свега бојала за своју надмоћност у *Персијском Заливу*. За Енглеску је њен повлашћени положај у Персијском Заливу основа за господарство у Индији; а багдадска би железница овај повлашћени положај ставила у питање. Данас фиктивни суверенитет Турске у Персијском Заливу, добио би тек онда свој смисао, када би железница омогућила Турској да доведе војску на обалу Персијскога Залива. И трговински би монопол Енглеске у Персијском Заливу био у опасности, када би му се приближио немачки капитал, који гради багдадску железницу. Какво значење придаје Енглеска своме господарству у Персијском Заливу, сведочи изјава британског министра спољних послова лорда Ландсдовна 7. маја 1903: „Енглеска не може ниједној другој нацији да допусти, да у Персијском Заливу има пристаништа или железнице; сваки

покушај ма које Силе да се тамо утврди, био би повод за рат и био би оружаном силом спречен“.

Али се енглески империјализам не стара само за своје место у Персијском Заливу. Његови су погледи управљени и на *Месопотамију*. Сер Виљем Вилкок седи у Багдаду и почиње са стварањем колосалних средстава за наводњавање, која ће област између Тигра и Еуфрата, опет да учине онаквом, каква је некада била, т. ј. житницом света. Одатле се могу добити жито, памук, вуна, петролеум и руде! Британска политика хоће да осигура енглеском капиталу експлоатацију природних блага у овој области. Али у колико више напредује грађење багдадске железнице, помаља се са запада, и све је ближи овој земљи будућности, немачки капитал.

Убрзавање грађења багдадске железнице за Турску је несумњиво животни интерес, најважнија претпоставка за јачање њене државне моћи. Немачка ју је у томе помагала, јер је грађење ове железнице помоћу немачких банака требало да буде полазна тачка за привредно освајање предње Азије немачком капиталу. Али је Енглеска, потпомогнута Француском, стварала највеће сметње грађењу

железнице. Лондонска и париска берза, нису суделовале уплаћивању акционарскога капитала, а Француска није одобри-Турској један зајам, који би једним делом требао да буде употребљен на убрзавање грађења железнице. Из истих разлога Енглеска није дала свој пристанак за повећање турске увозне царине од 11 на 15 процената. Најзад Енглеска је објавила да област око Ковајта у Персијском Заливу, стоји под њеном заштитом и да грађење ма какве железнице у овој области неће трпети. И тако је конкурентска борба између британског и немачког капитала спречила и одгодила повећање турске железничке мреже. Зато су сад турске трупе у Македонији и подлегле надмоћности непријатеља, докле је војска у Месопотамији, Сирији и Арабији, далеко од ратне позорнице, ван борбених редова, морала да гледа пораз калифа!

Поред грађења железница, први услов за обнављање једног за живот способног турског царства, био је поправљање *управе* и јачање *војске*. Турска обухвата широке области, чији становници живе још од доходака природно — привреднога сточарства, који су прастаро племенско и родовско уређење још задржали, који још нису потчињени тур-

ским властима и у којима још није могло бити изведено скупљање порезе и узимање регрута. Јели Турска хтела да постане модерна држава, с модерном управом и јаком војском и јели хтела да створи услове за привредан развитак у својим земљама, онда је противу ових народа морала да примени државну централизацију. Не само у *Албанији*, већ је и у *Источној Ливизији*, *Курдистану* и *Арабији*, требало на место прастарог управљања породичних старешина, родовских поглавара и племенских кнежева, поставити управу турских власти, на место крвне освете између родова увести правосуђе турских судова, разоружати народ и у тим областима извести узимање регрута и скупљање порезе. Турска је револуција отпочела овде спровођење државне моћи противу родовскога и племенскога уређења. Али су ови покушаји, који су тек сада хтели да државној централизацији потчине народ, нагнали га на буну.

Но у истом тренутку, када је устанак у Албанији, Арабији, Источној Ливанији и Курдистану слабио моћ Турске, ова је била и спорни предмет Великих Сила. Како је за грађење железница претпостављала немачки капитал, Енгле-

ска је, осујећавањем зајмова и одупирањем противу повећавања царине, створила велике сметње њеном финансијском јачању. Осим тога је потпомагала побуњеничка арабљанска племена, толерирањем кријумчарења оружја преко Црвенога Мора, а уз то бодрила револуционаре у Македонији и Албанији оптужбама преко листова и дебата у Доњем Дому о свирепостима, које су отпочеле при разоружавању побуњеника. Да се је Турска и одмакла од Немачке, ради тражења потпоре у Западних Сила, ништа јој и тиме не би боље било, јер Енглеска никако није могла желети једну сасвим јаку Турску, пошто би ренесанс једне мухамеданске државе ојачао револуционарне струје у Египту, а у Персији, Авганистану и Белуцистану поткрепио отпор противу британскога утицаја, а можда би охрабрио Мухамеданце у Индији, које љути свако попуштање према револуционарном покрету Хиндуса.

И док су тако Енглеска и Француска отежавале унутрашње снажење Турске, да тиме Немачку погоде, дотле је ова морала допустити, да баш сами њени савезници, споља нападну Турску. Најпре је, год. 1908, Аустро-Угарска анектирала *Босну и Херцеговину*, турске провинције,

које је она посела 1878. То је био први јачи ударац за младотурску владавину. Од увођења устава, Турска се надала да ће учинити крај пљачкашкој политици капиталистичких Великих Сила. Ова је нада полагана на војску и народне масе, уз припомоћ младотурске интелигенције. Удар Аустрије разорио је ову наду. И немачка царевина, која је Турској као еквивалент за железничке концесије и индустријске лифериције обећала своју моћну заштиту, која је Турску хтела да употреби као савезницу противу Енглеске, не само да је допустила овај удар Аустрије, већ је, како се Виљем II хвалио, „блештећим оружјем“ стала на страну Аустрије. Јер се баш тада британски империјализам и потрудио да „опаше“ Немачку. Тако је британско-немачка супротност, принудила Немачку, да се стави на страну Аустрије да је не би изгубила као савезницу и отерала у наручје „Споразума“ који је водила Енглеска.

Британско-немачку супротност је могла још сретније искористити друга немачка савезница, Италија. Италијани сачињавају трећину насеља у области Средоземнога Мора. На Средоземном Мору, у Тунису и Триполису, желела је уједи-

њена Италија да заснује своју колонијалну политику. Ту је ударила на француску конкуренцију, када је 1881 Француска осигурала своје господарство у Тунису; супротност према Француској је определила Италију да постане савезник Немачке и Аустрије. Године 1882 био је закључен Тројни Савез. Али је стари Савез последњих година јако уздрман. Спор око Албаније васкрснуо је стару супротност између Аустрије и Италије. Од тога доба Италија се несигурно колеба између Немачке и Аустрије с једне, и Енглеске, Француске и Русије с друге стране. Да би је одмамиле од Немачке, Енглеска и Француска су јој понудиле Триполис. Немачка пак, пошто није хтела савезницу да отера непријатељском Споразуму, није могла спречити отмицу. И тако се је Италија, искоришћавајући супротност између Енглеске и Немачке, могла усудити да *отме Триполис*. Турска пак, напуштена од обеју група сила, без јаке флоте, није ни могла да брани Триполис. Опет дакле, пропаде једна турска провинција! Напори Младотурака се сада сасвим сломише. Од њих се одцепио официрски клуб, а *турска контрареволуција* у лето 1912. обори Младотурке.

Сви напори Младотурака, око грађења железница, око снажења државних финансија и око централизације власти, разбивени на енглеско-немачкој супротности: државно богаство и војска у рату противу Италије исцрпљени; официрски кор поцепан борбом између Младотурака и реакционара; Македонија, због војничке диктатуре, рђаво расположена; у Албанији избила побуна. — то је било стање Турске у јесен 1912. У том су тренутку Балканске државе мобилисале своју војску.

Балкански Савез.

Национална борба у Македонији учинила је Грчку, Бугарску и Србију смртним непријатељима. Њихово међусобно непријатељство била је најјача гаранција за опстанак турске владавине у Македонији. Године 1878 Грчка је протествовала противу великог проширавања, које је Санстефански Мир хтео дати Бугарској. Године 1885. краља Милана, који се охолно називао „краљем Србије и Македоније“, победили су Бугари у рату. 1897 када је Турска потукла Грчку, остале су Бугарска и Србија неутралне. 1908 заједно са Аустро-Угарском, радила је Бугарска да постане потпуно независна од

Турске, док се у Србији, због анексије Босне и Херцеговине, развило смртно непријатељство противу Аустрије. Тако су хришћанске балканске државе стајале једна према другој непријатељски. Тек су догађаји последњих година довели до зближења Грчке и Србије са Бугарском.

Године 1896 избио је на *Криту* грађански рат између Грка и Турака. Грци на Криту су решили да острво присаједине Грчкој. Грчка флота је искрцала трупе на острво. Турска тада објави рат (у априлу 1897). Грчке трупе су биле потучене, а присаједињење Крита Грчкој спречено. Али су Велике Силе ометале и васпостављање турске владавине на острву. Крит је постао самостална држава са својим парламентом и својим законодавством. Европске су трупе поселе острво и одржавале ред. Али су крићански Грци наставили своје напоре ради присаједињења са својом отаџбином. После анексије Босне и Херцеговине, парламенат је решио да се Крит понова присаједини Грчкој. Турска је опет припретила Грчкој надмоћнијом оружаном силом. Грчка се није смела усудити да прими рат са Турском. Тако је дошла у један понижавајући положај:

ма да Крит жели да се присаједини краљевини Грчкој и ма да се на свима јавним зградама вије грчка застава, Грчка се ипак није могла усудити да поседне острво. Овај неповољан положај довео је 1909 до војничке револуције у Грчкој. Али и револуција није готово ништа изменила односе. Она је само, Веницелоса, вођу грчке партије на Криту, учинила господарем Грчке. Али и он сам морао је ускратити приступ посланицима, које је Крит слао у Грчки парламенат. Тако је Грчка морала да се приближи Бугарској, да би као савезник најјаче балканске државе, извојевала у рату с Турском анексију Крита.

У триполитанском рату Италија је посела нека острва у Јегејском мору. И ова су острва насељена Грцима. Но и овде је сада — као раније на Криту — отпочео национални покрет који је тражио присаједињење Грчкој. Тако је, у још већем обиму, пажња Грчке била управљена на острва у Јегејском Мору.

Међутим је Македонија за Грчку изгубила стари значај. Егзархистичка пропаганда претворила је „славофоне Грке“ у национално свесне Бугаре. Грчка се још може надати, да ће у борби противу Турске, освојити једноставну грчку је-

зичну област у Епиру и Тесалији, а да ће се Македонија морати оставити Бугарској. И у том тренутку, када је Грчка предала Македонију Бугарској, између ње и Бугарске нису постојале више никакве супротности интереса. На тај начин били су створени услови за савез обеју држава.

У исто време су се изменили односи Србије према Бугарској. Промена привредних односа између Аустрије и Србије, упутила је Србију на Бугарску.

Србија је континентална држава, опкољена Аустро-Угарском. Са запада се граничи Босном, а са севера Угарском. На тај начин, она је упућена на размену робе са монархијом: њој мора да продаје стоку и жито, а да од ње узима индустријске производе. Ова размена робе била је последњих година осетно поремећена.

Трговински уговор, који је 9 августа 1892. био закључен између Аустро-Угарске и Србије, отказан је од стране Аустрије 1905. Он је 1 марта 1906. престао да важи. При преговорима за закључење новог трговинског уговора, Аустрија је поставила следеће услове: 1. Потпуно обустављање увоза живе стоке у Аустрију. 2. Допуштање увоза меса у огра-

ниченој количини. 3. Одузимање Србији раније датих повластица у граничном саобраћају. Аустро - Угарска се дакле опирала да купује производе српске пољопривреде и сточарства и српски је сељак био лишен своје најважније извозне области. Међутим 1906 ступио је у живот један само провизоран трговински уговор. Тек је 14 Марта 1908 год. потписан трговински уговор, који је допуштао увоз меса у Аустрију од 35.000 брава говеди и 70.000 свиња. Овај је уговор ступио у важност 1 септембра 1908. Али је већ 31 марта 1909 године, наваљивањем аустријских и угарских аграраца, био суспендован. Наступило је неуговорно стање и српски сељаци нису могли више да извозе своје производе у Аустрију. Тек је 24 јануара 1911 године могао да ступи у живот нов трговински уговор, по коме је увоз српскога меса у Аустрију ограничен на 15.000 говеди и 50.000 свиња. Тако је аграрна трговинска политика Аустро-Угарске, одузела српској пољопривреди њену најважнију пијацу. Србија је сада морала да потражи пут за нове пијаце. Зато српски сељаци и хоће да извојују *йути на море*, да би морем могли изво-

зити своје производе у Италију, Француску и Енглеску.

Ову тежњу потпомагала је српска буржоазија. Она хоће да потпомогне развијање српске индустрије, једном меркантилистичком политиком, као што то Румунија и Бугарска раде. Али она не може то да постигне, докле год Србија буде морала да спушта царину на аустријске индустријске производе, да би тиме стекла и најмање допуштење од монархије за свој аграрни извоз. Једна права меркантилистична политика биће Србији тек онда омогућена, када њена привреда буде била независна од Аустрије. Због тога и српска буржоазија тежи изласку на море.

Последњих година у Србији су отпочела многа индустријска предузећа: индустрија пива, печење ракије, парни млинови, фабрике шећера, циглане, фабрике кожа, предионице, ткачнице, фабрике сапуна, фабрике жижица. Ова предузећа су основана страним капиталом, но не аустријским. Србија се морала обавезати, да ће еспапе, а нарочито машине, узимати из оних земаља, које су основале фабрике у Србији. Немачка, Француска, Италија и Белгија, осигурале су својој индустрији пијацу, којом је раније го-

сподарила Аустрија. Аустрија није могла добрим трговинским уговором да се одржи, пошто га аграрци нису допустили. Она је тражила да заштити свој капитал другим средствима. Године 1906. аустријска влада је изјавила, да неће преговарати са Србијом о трговинском уговору, ако јој се претходно Србија не обавезе да ће железнички материјал само од аустријског картела гвожђа, а топове само од аустријске Шкодине фабрике, куповати, па чак и онда кад би Србија и могла из других земаља да добије јефтину железнички материјал и боље топове. Овај притисак аустријске владе, која је у служби аустријскога крупнога капитала, није само 1906. довео до прекида преговора за трговински уговор, већ је у Србији учврстио уверење, да мала земља мора да живи у потчињеној зависности, ако не успе да задобије „један ходник до мора“.

Најпре је Србија 1906. хтела да склопи *царинску унију са Бугарском*, по којој би Србија и Бугарска сачињавале једну заједничку царинску област. Али по наговору Аустро-Угарске, овај план не испаде за руком. Аустро-угарска влада је принуђила Србију, да већ закључен уговор не износи пред Скупштину. Пут на Исток био

је затворен. Србија је потражила пут на Запади 1908. тражила је грађење *дунавско-јадранске железнице*, која би везивала Београд и Ниш са Антивари. Али је и ту наишла на отпор Аустро-Угарске. Тако је *Аустрија гушила српску народну привреду: од српског сељака неће сама да купије производе, а не доуштиа му ни да извози на Исток или Запад, на друге пијацие*. На тај начин Србији оста само једна нада: да са оружјем у руци добије „ходник до мора“.

У највећем делу Македоније победила је егзархистичка пропаганда. Тамо се Србија није имала чему надати. Због тога се одлучила да највећи део европске Турске, уступи Бугарима, да се задовољи Старом Србијом и да све своје снаге сконцентрише ради задобијања пута на море. Напуштањем источног дела Македоније била је супротност интереса између Србије и Бугарске отклоњена и савез између обеју држава постао могућ.

Тако су се Грчка и Србија приближиле Бугарској. *Руска* је дипломатија искористила повољан положај. Од анексије Босне, Русија се је неуморно трудила да оствари Балкански Савез. Овај би Савез требао с једне стране да ослаби Турску и тиме пружи Русији прилику,

да ову принуди, да допусти пролаз њеним лађама кроз Босфор, а с друге, да удружи балканске државе противу Аустрије, старог такмаца Русије. Под вођством Русије склопљен је Савез између Бугарске, Грчке и Србије, коме се придружила и руски вазал, Црна Гора.

Сада је Балкански Савез чекао згодан час. Њега су створили догађаји последње године. Турска је била ослабљена ратом у Триполису, албанским устанком и унутрашњом борбом у војсци, која је довела до пада Младотурака. Дошао је био час, да се отпочне борба. Европска дипломатија, поцепана супротношћу између Немачке и Енглеске, између Русије и Аустрије, није могла спречити рат.

Пропаст Турске.

Када је отпочео рат, многи су очекивали брзу, одлучну победу Турске. Али нигде није било такво велико поверење у турску војску, као у Немачкој. Турску су војску обучавали немачки официри на основу немачких егзерцирних правила. Немачки војни писци су обасипали најобилнијим хвалама њене врлине. И ко им је поклонио вере, морао је бити убеђен, да ће под мудрог управом фон дер Голца и Имхофа, све милитаристичке

врлине пруске војне гарде на Босфору, — још једном изићи на видело. На тај начин немачка војска је очекивала брзу победу турске војске! Но у место тога дочекала је брзе и срамне поразе!

Оскудица турских саобраћајних средстава и турскога управљања била је најважнији узрок њихових пораза. Овима се придружно још један, можда још важнији узрок: *биџке на Балкану су показале колико у модерном рату све зависи од духовне каквоће и расположења последњега човека!*

Модерно ватрено оружје причињава страховите пустоши. Победа и пораз зависи од тога, да ли борци и онда, када њихови другови падају на све стране погођени смртним танетом, излазе иза заклона и у киши од куршума јуре напред до првога заклона. Команде се губе нечувене, дисциплина се не упражњава на бојном пољу — хоће ли стрељачки ланци упркос тешким губитцима јурити напред, зависи само од тога да ли је бојни занос, жеља за победом и незадржљиво јурење напред, јаче од страха од смрти! Један одред, који и после десетоцентнога губитка, јури увек напред, победиће противника, који и с петопроцентним губитком почиње да узмиче.

То је значај психичког елемента у модерноме рату.

Због тога су балкански народи и победили. Испуњени светим уверењем, да је њихов рат истински, прави ослободилачки рат, јурили су незадржљиво напред! Они су се борили за социјално ослобођење сународника у Турској, за националну слободу и јединство, за ослобођење Балкана од двоструког притиска, — турскога феудализма и европскога капитализма. Њима је рат био социјална и национална револуција. Зато су победили!

С Турцима је друго! Од почетка младотурске владавине у војну службу су гоњени и хришћани из Македоније и Албаније. Они су требали сада да се боре за продужење свога робовања: да се боре уз подјармљиваче а противу народносних, верских и класних другова! Никакво чудо што су се ови далеко горе борили него њихова браћа у супротноме логору! Али су попустили и малоазијски турски сељаци, на којима је стално почивала турска војна моћ. Последњих година се много тражило од њих! Свакога су лета позивани резервисти да гуше устанак час у Албанији а час у Арабији и Сирији. Читаву годину дана су били око Смирне и Солуна распоређени, да

бране турска пристаништа од нападаја Италије. Напада није било и они нису ни улазили у ватру; бескорисно су догоровали у туђој земљи, далеко од жена и деце, док им је за то време пропадао рад на дому. Затим су отпуштени кућама, али тек што су се вратили, морали су опет натраг под заставе. За спремање хране и муниције влада се није умела побринути: гладни, смрзнути и недовољно опремљени, пошли су на непријатеља. Тако су и уступили пред његовим јуришем! Њихов пораз мораће послужити као поука и опомена владајућим класама свију земаља. Он показује и то да је *сваки рат изгубљен пре прве бишке ако га не води воља, одушевљење и ратно расположење народа!*

Европска Турска је разорена. Што моћној Русији није испало за руком то су извршили балкански народи! Оно што Никола I. диктатор Европе није свршио, урадиле су мале балканске државе. За нове државне форме на Балкану, слободан је пут.

Савез балканских држава везан је крвљу. Због тога ће остати трајна творевина. Једна *царинска унија* треба да сједини балканске државе, да споји цело полуострво у једну велику једноставну

привредну област, да би се тако могле развити продуктивне снаге, које су до сада слабљене ускошћу привредне области. Једна војна конвенција подићи ће сједињене балканске државе, на степен „седме Велике Силе“ и сјединиће их за отпор противу експанзивне политике европскога империјализма. И тако победа балканских држава, не значи само *укидање турскога феудализма*, већ у исто време и *стварање једне велике једноставне, политички самосталне привредне области*. Тиме је за Балкан извршено оно што је за Немачку и Италију извршено револуцијама и ратовима од 1848 до 1871. На Балкану су сада створене подлоге за брже и самостално развиће капитализма.

Као год у Немачкој и Италији, тако је и на Балкану, национално јединство дело „*револуције одозго*“. И овде су жеље, зацепкањим у мале државице и туђинска власт, отклоњене не песницом револуционарне народне масе, већ бајонетима владара. И као што је велико пруско Бизмарково царство, далеко изостало иза велико-немачке републике, за коју су се, од 1848—1871 борили Маркс и Енгелс, Либкнехт и Бебел, тако и савез балканских владара, изостаје иза *демократске федеративне републике балканских народа*, која

је борбени циљ социјалне демократије на Балкану. И овде као и тамо „револуција одозго“ је само полу-револуција. И овде ће као и тамо, тек капиталистички развитак, и заоштравање класних супротности, морати створити основе за потпуну револуцију.

Аустрија и Русија.

Промена државних односа на Балкану изводи на позорницу обе Велике Силе чија империјалистичка политика више од једнога столећа тежи за освајањем на Балкану.

Балканска политика Аустро-Угарске одређена је са три мотива.

Први мотив произилази из *привредне политичке* монархије. У својој старој граници. Србија је била предата аустријском крушном капиталу и угарским аграрцима. Ширење њених граница до мора, чини је независном од Аустрије. Зато се Аустрија опире сваком ширењу њене области.

Други мотив је *национално политички*. Већина српско-хрватског народа живи у Хабсбуршкој монархији. Али Аустро-Угарска уме, у Хрватској и Славонији да влада само Цувајевим „комесаријатом“, а у Босни и Херцеговини само војничком диктатуром. Неспособна, да Југословенима у

свом царству створи слободну домовину, она се боји привлачне моћи једне напредне српске државе, изван своје границе. Зато и неће да трпи, да српски народ створи себи на Балкану, државу способну за живот.

Трећи мотив има на уму нешто још веће. Још увек рачунају многи државници са могућношћу, да би некада, каква повољна конјуктура, могла допустити Аустрији, да своју државу прошири до Јегејскога Мора, да велику пристанишну варош *Солун* претвори у аустријско пристаниште и да дунавску монархију подигне до највеће моћи у источној области Средоземнога Мора. Данас је истина, пут за Солун непроходан: марш ка Солуну уплео би Аустрију у рат на три фронта у рат противу Русије, Италије и Балканских држава у исти мах: а на то се она не сме усудити. Али ако се тим путем не може проћи сада, нека он ипак остане отворен за доцнија времена. Дакле, још један разлог више да се одупре заузећу Санџака и Старе Србије од стране Србије.

Аустрија се не сме усудити да сама пође ка Солуну. Али неће ни да трпи, да Србија заузме земље које леже између Увца и Солуна. На тај начин Аустрија постаје бранилац *status quo*, постојећег стања на Балканском Полуострву. Тиме

брани турску туђинску владавину над југословенским народима, брани експлоатисање српскога сељака од турских спахија, брани тлачење балканских хришћана од стране мухамеданске господареће класе. Тако се Аустрија вратила *Метерниховој* политици, који је заштићавао Турску од ослободилачког рата Грка и Срба. На тај начин Аустрија је устала противу Југословена, као што је од 1815 до 1870 стајала противу *Италијана*, као непријатељ њиховог националног јединства и слободе, као контра-револуционарна сила, као заштитник социјалне и политичке реакције.

Ова Аустро-Угарска политика, претрпела је на бојном пољу уништавајући пораз. После Куманова и Киркилиса аустријски је империјализам морао да напусти *status quo*. Он је морао увидети, да се турско господарство на Балкану не може више да одржи. Сада се у аустријској политици извршио потпуни преокрет.

Бизмарк је некада рекао, а то и њено државно уређење потврђује, да би се Аустрија могла спојити са Балканским државама, а да се тиме не ремети њено државно јединство и положај династије. Аустрија би требала да се споји са Србијом, као што се Пруска спојила са ма-

лим немачким државицама. То је од прилике оно за чиме је Аустрија тежила у другој фази балканскога рата. Она је објавила да је готова да пусти Србију да осваја у Македонији, само ако ова изјави: 1. да ће Аустрији, *неојозивим царинским уговором*, осигурати царинске привилегије на српској пијаци; 2. да ће с Аустријом да закључи *војну конвенцију* и 3. да ће Аустрији осигурати грађење *железнице у Санџаку* и контролу над железницом Ниш—Митровица—Солун. Али би испуњавање ових погодаба довело у зависањ положај од Аустрије не само Србију, већ би отежало и *стварање балканске федерације*; Србија не може да закључи царинску унију и војни савез са балканским државама, кад би се за Аустрију везала трговинским уговором који не би могла откапати и војном конвенцијом.

Ситуација је постала још тежа када су српске трупе отпочеле напредовање кроз *Северну Албанију на Јадранско Море*. Тамо Србија тражи свој „ходник до мора“. Али Аустрија неће трпети да се Србија учврсти, на Јадранском Мору, или би пристала на то, али само по цену важних привредних и политичких уступака. Буде ли Србија имала једно пристаниште на Јадранском Мору, онда је она много ближа

горњо-италијској индустријској области, него областима текстилне индустрије у Ческој и Моравској. Северна Албанија постаје тада својина Србије и при решавању албанскога питања могла би се Аустрија наћи пред једним италијанско-српским савезом.

Противу Србије и њене привредне потребе „за ходник до мора“ која жртвује слободу Албаније, прокламује Аустрија у трећој фази рата, захтев за *аутономну Албанију*. За ово добија потпору *Италије* која хоће да спречи поделу Албаније између Србије и Грчке, јер хоће да јој остане отворен пут за источну јадранску обалу. Споразум Аустрије и Италије о аутономној Албанији, јесте само предигра борбе између обеју јадранских сила, која ће се развити око привредног и политичког владања „аутономном“ Албанијом. Дали ће испасти за руком да се сукоб између Аустрије и Србије изравна мирним путем, дали ће аустријски империјализам покушати да своје захтеве спроведе оружаном силом, дали ће се двојна монархија, ослабљена грађанским ратом својих нација, усудити на рат, — у моменту, када пишемо, још је неизвесно. Сигурно је само, да би оружани сукоб између Аустрије и Србије,

извео на бојиште и друге силе. Пре свега реч је о *Русији*.

Завладати Цариградом, стари је циљ руске балканске политике. Учвршћивање на Босфору и Дарданелима за Русију је, како је рекао Бизмарк, „кључ од куће“ за господарењем над Црним Морем. Русија је већ једно столеће потпомагала ослободилачку борбу Срба, Грка и Бугара. Она је била сенивалац и заштитник Балканског Савеза. Али је Русија играла улогу ослободиоца балканских народа, само у нади, да сама постане господар Балканскога полуострва. Њен најближи циљ је отварање Босфора и Дарданела за своје ратне лађе. Од уговора о мореузима од 1841 пролаз, који везује Црно Море са Јегејским, ускраћен је за ратне лађе свих народа. Русија је мобилисала Балкански Савез да би себи отворила овај пут. Буду ли могле њене ратне лађе да се појаве пред Цариградом, онда је највећи трговински центар Истока, средиште мухамеданског народа, мост између Европе и Азије, у њеним рукама. А освоји ли у исто време Србија пристаниште на Јадранском Мору, а Бугарска на Јегејском, онда ова пристаништа словенских вазала, постају руске флоте станице. Русија постаје тада

господарећа сила у Средоземном Мору. То је била нада царизма у почетку рата.

Али је изненадна величина и брзина бугарских и српских победа, уздрмала ову наду. Данас се Русија мора да плаши да Цариград не постане, не њен, већ бугарски плен. И створи ли се на Балкану један јак Савез ослобођених народа, тада Србија и Бугарска нису више вазали Русије. Тада се „седма Велика Сила“ неће дати употребити за циљеве царизма. Тако је руски царизам лишен плодова своје балканске политике. Али му аустријска србофобска политика даје прилику још једном, да ступи као заштитник балканских држава, да стекне захвалност балканских народа, и да у своју службу стави Балкански Савез. На тај начин Русија долази као заштитница Србије којој прети Аустрија. Иза српско-аустријског конфликта, помаља се претећа опасност једнога рата између Аустрије и Русије.

Немачка је у савезу са Аустријом а Француска са Русијом. Обе угрожава руско-аустријски сукоб. А да ли ће се усудити обе Силе, да позову под оружје раднике и сељаке, да ставе у покрет милионе војске, да би на крвавом разбојишту решили жалосну распру око неколико бедних села у Албанији?

4. НЕМАЧКА И ТУРСКА

Слом немачке светске политике

„С обзиром на почасти које су нам овде указане, осећам потребу да се у царичино и моје име, захвалим на пријему и на свему ономе, што нам је у свима варошима ове земље указивано, а пре свега да заблагодарим на дивном пријему у граду Дамаску.

Дубоко обузет овим силним призором, у исто време сећајући се да сам на месту, где је обитавао један од највитешкијих владара свих времена, велики султан Саладин, витез без страха и мане, који је често морао и свога противника да учи правом витештву, ја се са радошћу користим приликом, да пре свега султану Абдул Хамиду, захвалим на његовом гостопримству.

Нека Султан и нека шри ситотине милиона мухамеданаца који живе по целој свету, коју свом султану пошћују свога ка-

лифу, буду убеђени, да ће ил немачки цар бити пријатељ за сва времена!

Пијем у здравље Његовог Величанства Султана Абдул Хамида!“

Тако је, 8 Новембра 1898, говорио цар Виљем II на гозби у Дамаску. Овај је говор био један *програм*. Немачка царевина је и делом показала да је пријатељ султана. Немачки су официри обучавали његову војску, немачке су му банке давале зајмове, немачка му је дипломатија у свакој политичкој кризи, чинила помоћ. Абдул Хамид „црвени султан“, један од најкрвавијих тирана у историји, смео је увек да рачуна на немачку потпору. Немачка је штитила турски феудализам, немачка је штитила подјармљивање Македоније, Немачка истребљење Јермена, Немачка гоњење младотурских револуционара! Истина пријатељство Виљема II, користило је турском деспоту колико и његовом колеги, мароканском султану. Али и после пада тиранина, остала је Немачка пријатељ и савезник Турске, а њено јачање циљ немачке светске политике.

На јачање Турске полагала је немачка светска политика своју највећу наду. За политичку помоћ, Немачка је најпре стекла привредне концесије т. ј.

лиферације за своју индустрију и концесије за своје банке. Тако се учврстио у Турској немачки капитал. На то су баш немачки империјалисти и полагали своју наду. Они су сањали о једној великој трговинској области у области багдадске железнице, од Јегејскога Мора до Персијскога Залива — где би под владавином султана, немачка индустрија завладала пијацом, а немачки капитал извлачио богата природна блага. Привредно с Турском тесно скопчана, Немачка би у Османлијском царству нашла најјачега савезника противу Енглеске. Ренесанс Турске охрабрио би мухамеданце у Индији и Египту за ослободилачку борбу. Турска војска на граници Египта принудила би Енглезе на сувоzemни рат, изгнала енглеске трупе из Египта и такмацу немачке царевине задала самртни ударац.... Треба само читати списе *Рорбаха*, једнога од најразборитијих и најобавештенијих публицистичких представника немачке источне политике, па да се у чуду сагледа, какве су фантастичне наде полагале на Турску, владајуће класе у Немачкој.

Тако је Рорбах пре годину дана писао: „За Немачку у основи постоји само једна једина могућност да ипредумреди на-

падни рат *Енглеске*, а то је јачање *Турске*. Изузимајући Европу, *Енглеска* може само на једном месту да буде нападнута и тешко рањена, а то је у *Египћу*. С *Египтом* би *Енглеска* изгубила не само господарење над *Суецким каналом* и везу с *Индијом* и *Азијом*, већ можда и своје поседе у централној и источној *Африци*. Освајање *Египта* од једне мухамеданске силе, као што је *Турска*, могло би осим тога имати опасан уплив на шездесет милиона мухамеданских поданика *Енглеске* у *Индији*, при том на *Авганистан* и *Персију*. Али *Турска* може да мисли на *Египат* само под претпоставком, да једном саграђеном железницом преко *Мале Азије*, споји *Сирију*, да продужењем *анадолске железнице* може да брани напад *Енглеске* на *Месопотамију*, да увећа и поправи своју војску и да унапреди свој општи привредни положај и свој финансијски напредак. На другој пак страни, голо сазнање, да је *Турска* војнички јака, економски стабилисана и да има довољно железничких пруга, било би, врло могуће, за *Енглеску* већ довољно, па да напусти мисао о нападу на *Немачку*, нашта баш и циља *немачка политика*. *Политика* помагања, коју *Немачка* води према *Турској*, не циља ни на шта друго

*до на покушај, да створи јако осигурање
проштиву рајине ојасности, која јој прети
од Енглеске.“*

Међутим турске трупе, које су према жељама немачког империјализма требале велику Енглеску да држе у шаху, уништене су од кепецких балканских држава. Турска никада неће моћи постати савезник од вредности, главни стуб немачке народне привреде, и моћан немачки савезник, противу светског господарења Енглеске. *Немачка светска пољитика је изгубила смисао, садржину и циљ.* На бојним пољима у Македонији и Тракији побеђен је с турском војском и немачки империјализам.

Да је Немачка каква демократска земља, влада, која је тако мало познавала активне снаге на Истоку, која је, и по други пут, изненађена и преварена источним превратом, изгубила толики немачки новац, толику немачку снагу, толики немачки углед на једној изгубљеној ствари, која је два столећа водила погрешно целу политику нације, та влада, била би отерана Али се у јункерској Великој Прусској неплодна способност, народу неодговорне дипломатије, сме и даље чочперити као државничка мудрост! Чак се и сама немачка буржоазија одрекла

тога, да стави под свој надзор и контролу политику, која је и намењена да служи њеним интересима.

Будућност Предње Азије.

Слом Турске у Европи покренуће и азијске народе. И у азијској Турској не чине Турци већину становништва. Према 7 милиона Османлија стоје 3 милиона Арабљана, 1¹/₂ милион Сиријанаца и Арамејаца који говоре арапски, 2 милиона Јермена, 1 милион Курда, поврх тога и Грци, Черкези, Татари, Јевреји и Персијанци не у малом броју. Тамо су Арабљани најопаснији непријатељи. Цела Сирија, Месопотамија, Багдадска област и најзад арапске провинције, говоре арапски. Турска је у овим областима тешко учвршћивала своју владавину: младотурска је влада скупо платила мир у Ливану. Сада, када је цариградски калиф срамно побеђен од неверника, који му до јуче још беху вазали, букнуће понова буна противу османлијског, туђинског господарства. Арабљани држе себе за најотменију исламску нацију, за нацију којој су достојанство калифа Османлије, неправедно одузели. И зар није близу помисао, пошто се султан показао тако недостојан калифског достојанства, да ће

Арабљани опет задобити првенство у мухамеданском свету?

Устанак Арабије био би озбиљна опасност за опстанак смањене и понижене Турске. Он би у исто време могао британском империјализму да пружи нове, велике могућности! Енглеској не може судбина мухамеданског света да буде равнодушна ствар, јер шездесет милиона мухамеданаца живи у Индији, док је Египат центар мухамеданског света! Ако се калифско достојанство измакне из руку Османлија, Енглеска ће га штети осигурати своме вазалу египатском кедиву. Иначе је на Нилу било три столећа седиште калифата! Ако се сруши турско господарство над земљама у којима се арапски говори, Енглеска ће моћи ове потчинити своме утицају и, као какав велики земљоуз, створити између свог индијског и свог египатског поседа, велико-арабљанско царство од Нила до Инда, под влашћу свога египатског вазала!

Такав чин британског империјализма не би оставио равнодушним ни остале Силе. Француски финансијски капитал пласирао је огромне суме у Турској. Француска од давнина има протекторат над „Франкима“ у Леванту; она нарочито важних интереса у Сирији има. Па зар би

она стајала скрштених руку, ако би се и у Азији срушило турско господарство? Русија је турски сусед у Северној Персији. А Немачка? План „мирног продирања“ кроз област багдадске железнице, под султановом владавином завршен је. Хоће ли Немачка покушати да оружјем освоји оно што је до сада трговинским односима хтела да добије?

Тако се иза балканскога питања по-мања и брига за Предњу Азију. Сада ће жеље капиталистичких Великих Сила бити управљене на ову област. И са опасношћу делења азијске Турске, расте и опасност ратнога сукоба између Немаца, Енглеза и Француза.

Противу Империјализма!

Балкански рат је повећао империјалистичку опасност до страховитости. Слом Турске изменио је све односе у снагама, уздрмао све савезе, разрушио сва јемства за мир и истакао сасвим нове, неслућене проблеме. Не само светска политика капиталистичких сила, већ и светска политика интернационале потребује сасвим, нову оријентацију.

Противу империјализма! То је данашња лозинка! Српски пролетаријат треба да се стави насупрот српском насртају на Алба-

нију, аустријски и угарски насртајима дунавске монархије на Србију, руски пак пујдању противу Аустро-Угарске. Радничка класа Немачке и Италије, Француске и Енглеске мора се свом снагом заложити противу захтева, да се крв и имање жртвују ради српско-аустријског конфликта!

Противу империјализма! То нека буде лозинка интернационалног пролетаријата. Аустројски и Италијански пролетаријат ће се успротивити врзмању око Албаније. Руски пролетаријат ће се успротивити царизму који хоће будућем Балканском Савезу да отме Цариград, његову природну престоницу. Пролетаријат балканског полуострва, који ће се, захваљујући убрзавању привредног развитка на Балкану, брже повећавати, примиће борбу противу балканских владара, који ће успехе народнога рата хтети злоупотребити за династије, за милитаризам, а можда — мислим на опасност за Албанију од стране Србије — за антинационалну, империјалистичку освајачку политику. Али најважнији задатак пада у део радничкој класи, трију великих, главних капиталистичких сила, пролетаријату Енглеске, Француске и Немачке. Њихов ће задатак бити да се свима силама успротиве дељењу Азијске Турске.

У овој интернационалној борби, немачка радничка класа има да испуни једну нарочито важну задаћу. Продужавање немачке источне политике постало је немогућно. Као политика мирних трговинских односа она више не може постојати. Буде ли се наставила, онда само може да буде политика ратнога освајања. Таква једна политика одведа би право у Светски рат. *Себи руке од Азије!* — то мора сада да буде лозинка немачке радничке класе.

Немачка источна политика била је до сада најглавнији разлог за немачко-енглеску супротност. Но како је сада пропала, дошао је тренутак, да се ова супротност изравна. *Сјоразум Немачке са Енглеском и Француском*, то је највеће питање данашњице. Тренутак је повољан. Развијање питања о мореузима уздрмава енглеско-руски Савез. Кад би Немачка хтела, могла би да искористи овај повољан тренутак. *Миран један сјоразум о грађењу пруга у Предњој Азији и једна погодба о ограничењу флојног наоружања*, могли би да униште немачко-енглеску супротност. То би било и природно ликвидирање немачке источне политике која је на турском бојном пољу бедно пропала! Сједине ли се Немачка, Француска и Ен-

глеска, онда ће оне диктовати целоме свету мир!

Не буде ли то, онда прети опасност да турски слом, после кратке међуигре, одведе у светски рат. Онда је Балкански рат био само мала предигра ужасних ратних страха! Онда се целом капиталистичком свету приближава најјачи потрес. И крвавом рату капиталистичких нација, неизбежно ће следовати судар класа. Подлегне ли пролетаријат у рату противу империјализма, првога дана по томе избија му и *суђени час!*

Издавачка Књижарница ГЕЦЕ КОНА

— БЕОГРАД —

Препоручује следеће најновије које се односе на Балканско Питање.

Balkanicus,	Албански Проблем и Србија и Аустро-Угарска	дин. 1:20
"	Срби и Бугари у Балканском Рату	" 2.—
"	Das albanische Problem und die Beziehungen zwischen Serbien und Oesterreich-Ungarn	" 2.—
"	La probléme albanais, la Serbie et l'Autriche-Hongrie	" 1:50
Барби, А.,	Срби под Једреном	" 1:20
Вауер, О.,	Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik	" —60
Васиљевић, Ј.,	Бугарска Ексархија и њен утицај на Балканске Словене	" —50
Vischer Dr. А.,	Au der Serbischen Front	" 5.—
Жиречек, К.,	Историја Срба	" 3:50
Le Question Albanaise		" 1:80
М. Ђ. М.,	Балканска Равнотежа	" —80
Павловић, М.,	Из рата	" 1:20
Ruli С.,	Kriegsgreuel	" 1:50
Миленовић, М.,	Рат 1912-I и II св.	" 6.—
Tabornpo, М.,	De Koumanovø à Monastir	" 6.—
Тодоровић, М.,	Солун и Балкан. питање	" —80
Todorovitch, М.,	Salonique et la Question balkanique	" 1.—
Томић, Ј.,	Рат на Косову и Ст. Србији	" 2:50
Томић, Јов.,	О Арнаутима у Ст. Србији и Санџаку	" 1:50

Штампарија „Штампе“ — Београд.

